

JOSEF JUNGSMANN: LITERÁRNÍ KRITIK JAKO NÁRODNÍ FILOLOG*

Dalibor Dobiáš (Praha)

Josef Jungmann: A Literary Critic as a National Philologist

Abstract: Josef Jungmann (1773–1847) is traditionally considered to be the founder of Czech literary criticism (in the sense of *Literaturkritik*), although he did not, with a few exceptions, write the actual reviews of fiction, which were crucial for the development of the discussion of literature in the public sphere. The study is a reaction to the difficulties with Jungmann's classification in earlier research and ranks him as a Czech type of national philological critic (cf. M.-G. Dehmann's notion of '*poeta philologus*') who defines the roles of modern Czech authors and their freedom in dialogue with the developing national philology. This critical character of Jungmann's work initiates literary innovations in his earlier works as well as an attempt to stabilise the system formed from the 1830s onwards. The approach also makes it possible to classify this literary work in the broader coordinates of the formation of literatures in Central Europe.

Keywords: literary criticism – national philology – Czech national movement – Josef Jungmann

Úvahy Josefa Jungmanna o současné beletrii jsou v jeho spisech většinou natolik příležitostné, že bývají podceňovány, ocitají se ve stínu Jungmannových jazykovědných anebo kulturně politických názorů. Přitom dokonce jeho obrany češtiny z počátku 19. století se o ně opírají. V polemice s Bohemariem, tedy Aloisem Uhlem, roku 1813¹ Jungmann nejenom hájí češtinu proti němčině,² ale i argumentuje proti literárnímu programu, který svůj domnělý rozvoj individua ve vyspělejší jazyce, svoji „dichterische Selbständigkeit und Originalität“ („básnickou samostanost a originalitu“),³ opírá o zužující představy básnictví jako školy ctnosti a jeho podřízení zájmům státu. „Nemravnost poetů ukazuje z několika chatrných románek,“ vytýká Jungmann anonymnímu autorovi úvahy *Uiber die Unsittlichkeit unserer Dichter* (O nemravnosti našich básníků) v *Uhlově Bohemii*, „a znečistiv nejpěknější pod sluncem i pod měsícem pramen estetických děl – *milost* [lásku], rád by všechny poezie na jednu hranici ohně uvrhna spálil. [...] Ubohý Homéře, [...] ba i ty, pobožný Klopstocku, nenaděj se slitování“.⁴ O básni *Der Minister und sein Sohn* (Ministr a jeho syn), která Uhlův epizodický časopis spojující německé básnictví se zájmy rakouského státu uzavírá, pak Jungmann píše s podobnou publicistickou zručností, že „ta ukoptěná kotrba, ten

průchodící dům na místě hlavy [...] dokazují, že pan poeta ministrovských mravů ještě dobře nepoznal“, a navíc svému německy píšícímu protějšku vyhrožuje známým kozím chlívkem, v němž se před lety ocitl jezuita Koniáš: „[P]okud nám lepších básní nepodáte, [...] ničehož nepalte, sice vás tam dáme, kamž [...] Koniáše [...] vstrčili.“⁵

Co však pro Jungmannův program hodnocení soudobé beletrie – příznačně vystoupilo i v jeho střetech s Josefem Dobrovským a Janem Nejedlým⁶ – znamenalo? Tuto otázku řešil ve svých zakladatelských dějinách české kritiky již Miloslav Hýsek, a třebaže příslušný vliv Jungmannových soudů vztáhl na celé předběžné období,⁷ nenabídl na ni jednoznačnou odpověď. Jungmanna situoval do zlomového období, kdy se dosud ve školské tradici uplatňovaly anticiké a z nich vyvozené vzory básnictví⁸ a přecházely do národního písemnictví, které se mělo odlišit jazykem, náměty i formou, a (znovu) tak vytvořit společenské hodnoty; jeho moderní autority se však teprve rodily.⁹ Víceznačně, často z pozdější perspektivy úspěšné „obnovy“ české literatury promlouvali o Jungmannovi i další autoři. Označovali jej sice za kritika, zároveň však spatřovali, že literaturu sledoval jako celek psaných projevů a ve vztahu k dílům šetřil skepsí, výtkami jejich nedokonalosti, která nicméně autoritu

* Studie vznikla v grantu GA ČR GA23-05437S Literární kritika v českých zemích v době formování národních kánonů (1806–1858), s využitím zdrojů výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie – <https://clb.ucl.cas.cz/> (kód ORJ: 90243).

¹ Viz např. JAKUBEC 1902, s. 586.

² Kontexty polemiky osvětluje nově, v situaci středoevropských národních hnutí v závěru Koaličních válek, HROCH 1999, s. 158n.

³ LOUŽIL 1974, s. 56.

⁴ LOUŽIL 1974, s. 69.

⁵ LOUŽIL 1974, s. 70.

⁶ Viz např. VRÁTÍTKO 1880, s. 44; ČERNÝ 1890, s. 418.

⁷ Srov. HÝSEK 1919, resp. již JAKUBEC 1902, s. 617n.

⁸ Viz ještě např. Quintus Horatius Flaccus, *De arte poetica*, přel. Simeon Carlus Machaček, Praga, Kronberger et Weber 1827; Nicolas Boileau, *Umění básniřské*, přel. Bohuslav Tablic, Budín 1832; srov. HÝSEK 1914, s. 234.

⁹ Srov. HÝSEK 1914, s. 263.

kritiky zakládala.¹⁰ Veřejným posudkům děl se soustředěně nevěnoval, považoval je za nutné jen u vzácných nových děl „klasického“ dosahu,¹¹ která je třeba vysvětlit, a také v *Historii literatury české* (1825, 2. vyd. 1849) přenechal hodnocení nových spisovatelů potomstvu a vypsál jen dějiny českého divadla.¹² Ocítal se tak stále více stranou hlasů, že je potřeba průběžně reflektovat přibývající, rozrůzněnou literární tvorbu v českém jazyce, a tedy relativně diferencované recenzní kritiky, jak se v českých zemích objevila v německojazyčných médiích již v 70. letech 18. století a postupně opěť silila.¹³

Jen obecnou orientaci, pokud jde o Jungmannovo pojetí literární kritiky, nabízejí ovšem také jeho vlastní definice. Zmiňuje povšechně význam kritiky, přece však v prvním vydání své *Slovesnosti* (1820) pouze zjednodušuje její vymezení v *Practisches Handbuch zur stararischen und kursorischen Lectüre der deutschen Klassiker (Praktická příručka povzvolného a rychlého čtení německých klasiků, 1806)* dobově vlivného K. H. L. Pölitze, který kritiku řadí k učebnímu stylu, tedy do tradiční sféry osvětské učenosti: „Kritika“ tak „skoumá [...] formu, t[otíž] jsou-li výrazy a slova přiměřena myšlenkám, jaký způsob psaní obrán a jak zachován, a konečně, zdali forma v sobě sama celek působí.“¹⁴ Jejímí útvary jsou pak v tomto v zásadě školsky praktickém pojetí, pro něž forma představuje zprostředkování zvláštní ideje,¹⁵ ústní hádka a psané zkoumání, resp. „uvážení (recensí), kterémužto přistojí obsah spisu právě přednesti, duch a směr jeho vyznačiti, vědný předmět s obsáhlou známostí věci a s nestranností ohledati, a sloh se zákonem formy srovnati“, jakožto útvar nejvyšší.¹⁶ Třebaže Jungmann v závěru života i v této učebnici pojal kritiku otevřeněji, přece osvětsky zdůraznil potřebu „důvtipnosti a učenosti celistvé“.¹⁷ „Recenzent“ jako „posuditel, soudce knih“ se v jeho *Slovníku česko-německém* neprolíná s „posuzovačem, [...] posuzovatelem“, tedy „soudcem [...], p[osuzovač]em učených děl, neb umělých“¹⁸ ani se „soudcem“, právníkem¹⁹ a heslo „kritika“ v něm navzdory době, kdy se jejím vymezením zabývají Josef Krasoslav Chmelenský a další,²⁰ překvapivě vůbec nefiguruje.

Sama Jungmannova polemika s *Bohemii*, v níž přišla ke slovu i literární kritika a stala se součástí jeho argumentace,

přitom ukazuje na větší význam a uplatnění soudobých soudů o literatuře, než jaké by vyplývaly z definice ve *Slovesnosti*. Diskuse o literatuře jako systému umění²¹ se v desátých letech pojila s vernakularizací společnosti proti regulativním tendencím, které argumentovaly i nadřazenou morálkou a ovšem i dominancí němčiny nad češtinou, jako např. v *Bohemii* Alois Uhle. V napětích autoreference a vnější reference umění na počátku 19. století se tak připomíná otázka vztahu autonomizace a nacionalizace literatury, jak ji právě s důrazem na vícejazyčné prostředníky jako Jungmann a jejich úlohu položila Pascale Casanovová.²² Jungmann ovšem příznačně pro svou dobu nejenže nebyl vyhraněným literárním kritikem, nýbrž ani nečerpal pouze z lidové slovesnosti, jak by implikovala zmíněná opozice, a spíše situoval české básnictví v literárních proudech doby s jejich více centry inovací.²³ Jelikož vernakulární jazyk otevíral s novými výrazovými možnostmi i novou společenskou komunikaci, chceme tedy Jungmanna situovat do napětí starší, národně se profilující filologie s kompetencí minulost „očistit“ a básnictví, které se soustředilo přímo na moderní hodnoty a v zásadním německojazyčném prostředí již od F. G. Klopstocka filologii konkurovalo.²⁴ Jungmanna, který vycházel z klasické široké definice literatury a vymezoval ji jazykově,²⁵ avšak hledáním „řeč[i] poetick[é], sam[é] sebou stojící“ s oporou u Pölitze²⁶ a ovšem již u svého učitele A. G. Meißnera²⁷ vstupoval v českojazyčném prostředí do sporu s osvětskými „gramatickými“ autoritami, vymezíme právě jako zvláštní dobový formativní typ v národním literárním systému, který ukazuje způsob propojení autonomizace národní literatury s nacionalizací.

Kritika, nebo národní chrestomatie?

Poměrná roztroušenost Jungmannových kritických soudů zrcadlí charakter česky psané literatury prvních dvou desetiletí 19. století, kde dosud nad jednotlivými pokusy českých autorů etablovat literární češtinu vůči jiným moderním jazykům dominovaly lidově osvětské tendence, resp. kde se projevoval nedostatek zájmových periodik, ve kterých by se literatura mohla diferencovat: Jungmannovi se jako

¹⁰ Po novém hodnocení Felixe Vodičky (VODIČKA 1958, s. 127n) viz např. JEŘÁBEK 1959, s. 12. K principiálnímu skepticizmu kritiky srov. MARTUS 2007.

¹¹ Viz VRÁTÍTKO 1980, s. 211.

¹² JUNGSMANN 1825, s. 495. Srov. naopak řadu hodnocení v PALACKÝ – MACHÁČEK 1968.

¹³ Srov. DOBIÁŠ – SMYČKA 2021.

¹⁴ JUNGSMANN 1820, s. XCI; srov. PÖLITZ 1806, s. 127. Ke vztahu obou příruček srov. naposledy ŠIDÁK 2022, s. 13–45 s dalšími odkazy.

¹⁵ Srov. dosud NOVÁK 1810; moderní zhodnocení Pölitze dobově vlivného díla, jež spojilo prvky klasicistních příruček s impulsy německého idealismu, zůstává dezideratem germanistického bádání.

¹⁶ JUNGSMANN 1820, s. XCII.

¹⁷ JUNGSMANN 1845, s. 92.

¹⁸ JUNGSMANN 1837, s. 348.

¹⁹ JUNGSMANN 1838, s. 24; podtrhujeme my.

²⁰ CHMELENSKÝ 1837.

²¹ Viz SCHMIDT 1989.

²² Srov. CASANOVA 2012.

²³ Srov. naopak CASANOVA 2012, s. 104n.

²⁴ Srov. DEHRMANN 2015.

²⁵ JUNGSMANN 1836, s. 339.

²⁶ Srov. [EMLER] 1881, s. 520, resp. JUNGSMANN 1948, s. 86n aj., a PÖLITZ 1804, s. 51, resp. RICHTER 2010, s. 11n.

²⁷ Srov. ZELENÝ 1873, s. 393n; HLOBIL 2004, s. 466–484.

jiným souputníkům nabízely spíše tradiční neperiodické publikace.²⁸ Autority mezi mladšími současníky došel ostatně zpočátku svými samostatnými překlady. Jestliže časopisy se zájmem sledoval a příležitostně do nich také přispíval,²⁹ uchovávaly si i ty s posudky knih v češtině zpravidla zájem o písemnictví jako celek a referáty často vyjadřovaly osobní interese. Na jedné straně tak Jungmann vytýkal učenec-kým *Annalen der österreichischen Literatur* vedle nezájmu o slovanská témata³⁰ osobně pojaté soudy okruhu Josefa Dobrovského o českojazyčné beletrii („V januaru 1809 jest Recensí *Posledního soudu* [Vojtěcha Nejedlého] /ale tuze stranná, snad od prof. Nejedlého; praví[,] že má Miltonova ducha, a že naprosto ve všem dokonalý“).³¹ Na straně druhé však Jungmann již na přelomu desátých a dvacátých let nevrátil na *Čechoslava* s „hrubou“ satirou,³² jakkoli nový rozvoj periodik tehdy vítal. Také první vědecký časopis v češtině *Krok* (1821–1840) spoluinicioval s univerzalizujícím obsahem a poměrným důrazem na jazyk a spojené výrazové otázky, aniž byla jasná dostatečná náplň a zajištění periodika. Jungmannova autorita se tu po počátečním formativním období již pevně pojila s náročnějšími odbornými pracemi, které měly vnést češtinu do zemských vědeckých a vzdělávacích institucí, a s organizační činností v národním hnutí spíše než se zájmovou, vnější regulací, knižním trhem i spisovatelskými interese omezenou kritikou beletrie.

V těchto souvislostech otevřel již v prvních letech 19. století A. J. Puchmajer, na nějž mladý Jungmann navazoval, ve svých almanaších otázku poměru vlastenecké filologie obrácené ke „klasickým“, pro české intelektuály zásadním hodnotám češtiny a přítomných básnických schopností své generace.³³ F. G. Klopstocka, reformátora německé prozodie, připomněl s dalšími jako model relativní autonomie básnických obnovitelů jazyka proti „gramatikům“ („I když jazyk Německý, ten nejtvrdí a nejhrubší snad pod nebem jazyk, v rukou Klopštokových se podati musí; čímž tedy lehčeji ten náš Český, jazyk tak ohebný a zvučný, jako líbezný a bohatý?“)³⁴; Klopstock zůstal vzorem podobných programů po Šafaříkovy a Palackého *Počátky českého básnictví obzvláště prozodie* (1817), psané v jisté shodě s Jungmannem.³⁵ Jádrem Jungmannových představ o zvláštní

„řeč[i] poetick[é]“ bylo však, jak jsme uvedli, novější a vycházelo na jedné straně z výkladů současníků jako A. G. Meißner, na druhé straně a především z Pölitzových syntéz, do nichž vstupovali již také autoři německého idealismu.³⁶ Podcenit nelze ani Jungmannův zájem o J. G. Fichta a F. L. Jahna, u nichž vystupovaly představy kolektivního „já“ a exkluzivní jazyk se stával jeho symbolem i studnicí.³⁷ V posledních letech koaličních válek, kdy i v klíčovém německojazyčném prostředí filologové i básníci nově vymezovali svůj společenský význam, resp. autoritu vůči národnímu kolektivu, a ocitali se ve vzájemných střetech např. ohledně vzorovosti staroněmecké poezie,³⁸ se tak v českých zemích spojily strukturálně starší i novější otázky péče o jazyk a literaturu a motivovaly syntetické filologicko-básnické typy. Jungmann se výzvami jako „Mnedle, co Lomnickým popřáno, to dáti nemá se Puchmírům?“³⁹ lišil jak od pouhých narážek na možnou svobodu básnění u většiny předchůdců, tak od vyhraněného, esteticky argumentovaného kriticizmu autorů *Počátků*,⁴⁰ kteří neváhali rozlišit mezi českými vlastenci a básníky a s básníky „přísně zacházeti“.⁴¹ Situoval se spíše do domácí filologie, v níž mu spolu s místem v pražském centru rostoucí kompetence nabízela větší prestiž, a to i v soudech o současném básnictví.

Jako již Puchmajerovi zůstala přítom i pro Jungmanna hodnota básníka těsně spjata s hodnotou češtiny ve srovnání s klasickými jazyky a s němčinou. I v pozdější kritice mladých „géniů“ ve *Slovesnosti* se připomíná Horatius, konstanta puchmajerovských argumentací,⁴² třebaže z moderní perspektivy autorů jako Pölitz, který přímo hovoří o potřebách vzestupu národa jako celku,⁴³ či přímo Fichte a Jahn. Vernakulární literaturu reflektuje Jungmann, od obecné argumentace tvůrčí svobodou v polemice s Uhlem až po druhé vydání své *Slovesnosti* roku 1845, dokonce stále více jako zprostředkovanou možnost básníka „malého“ jazyka spojit se s „klasickou“ minulostí, jejíž hodnota o sobě může nahradit disproporčně omezený počet překladů z ní⁴⁴ a nabídnout symbolický – národní – „kapitál“ ve smyslu Pascale Casanovové: „Čech v stavu svém nynějším, leda že jazyk svůj pilně zpytuje, správně psáti nemůže.“⁴⁵ Zabývá se ovšem jejím rozšířením. Hlavním Jungmannovým žánrem, na

²⁸ Právě v nich probíhala z větší části např. kritika Dobrovského prozodie, srov. ST[ACH] 1805. K periodikům, v nichž se posudky knih objevovaly, srov. DOBIÁŠ 2024.

²⁹ Přehledně LAISKE 1973/1974, s. 138n.

³⁰ [EMLER] 1881, s. 504.

³¹ [EMLER] 1881, s. 504.

³² ZELENÝ 1873, s. 52; ČERNÝ 1890, s. 111, resp. 422.

³³ K jiným takovým hlasům viz DOBIÁŠ – SMYČKA 2021, s. 546n, srov. také PUCHMAJER 1802.

³⁴ PUCHMAJER 1804, s. XI.

³⁵ Srov. již motto ŠAFÁRIK – PALACKÝ 1961, s. 39; zde i k diskusi o Jungmannovu poměru k dílu. K Jungmannově recepci Klopstocka viz NOVÁK 1903, s. 210n.

³⁶ Srov. Jungmannův překlad vymezení „básnické mluvy“ z PÖLITZ 1805, s. 22, resp. JUNGMAN 1820, s. XXXIn.

³⁷ Viz HROCH 1999, s. 156n.

³⁸ Srov. DEHRMANN 2015, resp. KREJČOVÁ 2010, zde s. 428n.

³⁹ JUNGMAN 1820, s. IV.

⁴⁰ Srov. DOBIÁŠ 2012, s. 355–367.

⁴¹ PALACKÝ 1911, s. 59.

⁴² Viz SVOBODA 1957, s. 36n.

⁴³ JUNGMAN 1948, s. 103–104; srov. i 1845, s. 24.

⁴⁴ JUNGMAN 1845, s. 27.

⁴⁵ I toto vymezení básníka ovšem přechází k Jungmannovi již ze starší publicistiky spjaté s puchmajerovským básnictvím (viz např. [DOBROVSKÝ] 1805) a vyhraňuje se. V jeho pozdějším díle pak už vesměs odpovídá distinkci národního a v užším slova smyslu literárního kapitálu, jak se objevuje u Casanovové včetně vymezení role překladů (CASANOVA 2012, s. 138 a passim). Srov. také JUNGMAN 1845, s. 29.

pomezí filologie a básnictví, se tak v době rozvoje periodik na konci desátých let nestává recenze, ale normotvorně, po vzoru soudobých německých příruček a opět také českých současníků uspořádaná chrestomatie, která zasahuje i do národní minulosti.⁴⁶ Nabízí prostor jak pro „prostonárodnost“ Bürgera nebo Hněvkovského, kterou „pojmuti [...] estheticky a vyjádřiti nesnadno“,⁴⁷ tak pro „vyšší“ literární styl v češtině, které zde Jungmann staví vedle sebe. Také přísný soud o nových dílech zůstává, na rozdíl např. od rukopisných *Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen* (Dějiny české slovesnosti, 1827) Františka Palackého a S. K. Macháčka, „potomstvu“.⁴⁸ Ve *Slovesnosti* se staršími i novými díly Antonína Marka, P. J. Šafaříka, Františka Palackého, V. A. Svobody, J. N. Štěpánka, M. Z. Poláka, V. K. Klicpery, A. J. Puchmajera, bratří Nejedlých ad. vytváří Jungmann učebnici jak pro autory, kterým zprostředkovává žánry, tak bezprostředně pro širší české publikum, jemuž vysvětluje, jak žánry přijímat, a takto vlastně celý model přítomné literatury.⁴⁹ Vzorová národní literatura, kterou deklaruje, čeští „klasičtí“ vedle rozmanitých „klasiků [...] jinonárodních“,⁵⁰ je přitom jazykově normativizována a na základě teze o češtině, která se proti dominantní němčině s „pouhým logickým pořádkem“ řídí „mocí obrazotvornou“,⁵¹ přímo spojena se starým básnictvím.⁵²

Není rozhodující, zda byl Jungmann autorem známé anonymní repliky na Dobrovského posudek Nejedlého překladu Florianova *Numy Pompilia* z roku 1811, která hájila ústřednost pokusu zaujmout širší měšťanské publikum moderním dílem postaveným na základě historické češtiny,⁵³ jakkoli by zde bezpečná atribuce významně osvětlila Jungmannovo formování i tvůrčí typ. (Zatímco zájem o povznesení básnického jazyka a některé argumenty, mj. spojení češtiny s hudbou a se staroindickou poezií, si osvojil stejně jako břitkou polemiku, sám se již od humanistické češtiny obracel ke starší minulosti a ke slovanským jazykům.) Prosazující se představa české řeči v replice jako „musikalisch, flexibel, herzlich [...], sogar eine treue Tochter der schönen Indirinn“ („hudební, ohebné, srdečné [...], ba skutečné sestry krásné Indky“),⁵⁴ jakož i odmítání skeptické kritiky, „so bald ein böhm[isches] oder slawisches Werk irgendwo das Haupt

erhebt“ („jakmile někde pozvedne hlavu nějaké čes[ké] nebo slovanské dílo“),⁵⁵ totiž každopádně zrcadlí širší dobové opory Jungmannovy filologicko-básnické argumentace, které pronikly i do vídeňských *Annalen*. Na jedné straně představou nového, původnějšího počátku a poetických principů jazyka relativizuje „klasickou“ pozici osvícenců, že základem tvorby jsou rozumná pravidla a o ně opřené úsilí básníků,⁵⁶ na straně druhé doceňuje také zde skrze „obraznost“ dialog autora – spisovatele, ale dosud i překladatele – s vlasteneckým publikem a otevírá otázku – národní – autority v tomto dialogu. Pro tuto autoritu se stává u Jungmanna příznačné, že proti „slavizujícím Němcům“ starší generace, jako byl Dobrovský,⁵⁷ je nadále ve většině případů argumentováno ve vernakulární řeči, jakoby s ohledem na prospěch vytvářeného kolektivu, který naopak v budoucí perspektivě nabízí žádoucí symbolický „kapitál“.⁵⁸

Svoboda básníka

Jungmann se proti starším „gramatikům“, s odkazem na autority Klopstocka, J. G. Sulzera, resp. svého profesora A. G. Meißnera,⁵⁹ porůznu dovolával svobody básníků. „Zákona však volná píseň volného je věstec“,⁶⁰ obracel se kupř. roku 1813 v *Prvotínách* básní, dosud běžnou formou reflexe literatury, ve věci prozódie na Samuela Rožnaye. Jak je ovšem zřejmé z předchozího výkladu, základní je otázka, jak této svobodě rozumí. Ještě v pozdních *Zápisích* Jungmann svobodu definuje v zásadě osvícensky, v rámci rovné společnosti, která se řídí rozumnými zákony: „Rovnost tedy, může-li jaká ve světě býti, v ničem jiném záležitosti nemůže než ve všeobecné přednosti lidské, že všickni člověky jsme, všickni rodem a smrtí sobě rovni [...]; rovni před moudrým zákonem a soudem; rovně povinni jeden druhému pomáhati.“⁶¹ Básnictví na jedné straně vyčleňuje z jazykových zákonů „Gotšedů českých“.⁶² V rukopisném *Nepředsudném mínění o Prozódii české* (1804) uvádí se Sulzerem a Meißnerem, že ví, „kterak rozličné jsou o věcech chuti a citu, jakož celý rytm jest, lidská mínění a kterak nebezpečno jest proto samé cit svůj jiným za všeho citu zákon předkládati“.⁶³ Na straně druhé se však k básníkům vedle jazykové kritiky obrací na

⁴⁶ Srov. VLČEK 1917, s. 147–150, a *Přídavek ze Starobyklých Skládání* [tj. *Záboj, Slavoj a Luděk*], in: JUNGSMANN 1820, s. 314–319. Podobně jsou, jak známo, založeny i Thámovy *Básně v řeči vázané* z roku 1785, ale i odborné práce jako Tomsova *Über die Veränderungen der českischen Sprache* či *Böhmische Grammatik* Jana Nejedlého (obě 1805), doprovázené přímo chrestomatii.

⁴⁷ Zde se také v představě ukázek toho nejlepšího objevuje u Jungmanna zřejmě poprvé myšlenka podobné chrestomatie, encyklopedie, cyklu jako protějšku Pöhlitzových a dalších prací a je pojata jako nástroj vzdělávání Čechů (JUNGSMANN 1948, s. 60). Srov. také JUNGSMANN 1948, s. 57.

⁴⁸ JUNGSMANN 1925, s. 495.

⁴⁹ HÝSEK 1914, s. 266.

⁵⁰ JUNGSMANN 1948, s. 111.

⁵¹ JUNGSMANN 1948, s. 51.

⁵² Úvahy o časomíře, souvislé řadě bardů ad., JUNGSMANN 1820, s. XXVI; 1822, s. 30.

⁵³ Srov. VODIČKA 1954, s. 86.

⁵⁴ [ANONYM] 1812, s. 425–426.

⁵⁵ [ANONYM] 1812, s. 427.

⁵⁶ Srov. DENGLER 2003, s. 215n.

⁵⁷ [EMLER] 1883, s. 48.

⁵⁸ CASANOVA 2012, s. 138.

⁵⁹ ZELENÝ 1870, s. 393n.

⁶⁰ JUNGSMANN 1873, s. 23.

⁶¹ JUNGSMANN 1998, s. 53; srov. SAK 2007, s. 32.

⁶² VRÁTÍTKO 1880, s. 44.

⁶³ ZELENÝ 1870, s. 391.

základě klasicizujících maxim vzorů, jasné ideje v díle, jejího rozložení a přiměřeného zpracování apod.⁶⁴ Objektivizující kritika, jak ji na základě K. H. L. Pölitze s řadou jazykových výtek současníkům a dalších příruček zakládá *Slovesnost*, je mu alespoň v praxi bližší než dosud nesamozřejmý moderní systém umění, a s oblibou volí pro své konání např. tradiční metaforu uměření vystupujícího zahradníka.⁶⁵ V daném směru se vlastně blíží Uhlovi, který vedle své kritiky češtiny v *Bohemii* otiskl úvahu o užitečnosti básníků pro stát.

Toto obezřetné upevňování kánonu básnictví jako součásti dosud nesamozřejmé samostatné literatury v češtině si ozřejmíme na Jungmannově recenzi Polákovy *Vznešenosti přírody* v *Kroku*, tedy díla, na jehož druhé verzi se sám redakčně podílel (rovněž zde můžeme uvažovat o prolnutí filologa, autora i kritika v národním duchu).⁶⁶ Recenze má deduktivně-informativní ráz a úspěch autora je jí úspěchem české literatury. Srovnáním s obecným rázem popisné básně,⁶⁷ naplněním příslušných pravidel žánru, resp. komparací s jeho zahraničními projevy, chce Jungmann podepřít, že *Vznešenost* představuje „v jistém ohledu nejvýtečnější až posaváde plod českého básnictví“, hodný „nejlepším toho tvaru cizokrajným básním na bok postaven [...] býti“.⁶⁸ Zároveň o díle prostřednictvím ukávek informuje. Vlastní kritické soudy, které prozrazují jeho sentimentalistická východiska v devadesátých letech, staví Jungmann spíše na okraj (výtku, že Polák ubírá epické místo lidem, „člověku ze všech tvorů nejbližší[m]“, „soucit [...] nejvíce zbuzující[m]“⁶⁹ a vzdaluje se tak samostatnému posouzení *Vznešenosti* ze strany Františka Palackého s důkladnějším srovnáním se zahraničím a výhradami přílišné racionality a popisnosti („jako by génus ten neměl pravého ponětí o básnictví“).⁷⁰ Jungmann na jedné straně deklarativně hájí „svobod[ého] duch[a], bez něhož báseň nad okres obecné mluvy nikdy nevynikne“,⁷¹ na druhé straně ovšem o autorovi uvažuje v souvislosti s češtinou a její prozodii, resp. kánodem, jež filologicko-básnický vytváří a prosazuje.

Obdobný Jungmannův postoj ke kritice, resp. vzorová role žánrů ve *Slovesnosti* vystupuje z jeho ojediněle dochovaných poloveřejných posudků, které ve třicátých a čtyřicátých letech napsal pro Matici českou.⁷² I recenzi Tylova

Posledního Čecha autor uvádí stanovením ideje díla, kterou určuje jako „stav českého jazyka a národnosti v přítomném věku našem [...]“; kdy a která novější literatura česká a vůbec láska [k] české národnosti vznikla, s jakým odporem zápasiti musí po tu dobu a vzbuditi konečně naději, že šťastně přemohou se obtížnosti“.⁷³ Vlastní hodnotu literárního díla se následně snaží určit na základě použitého jazyka a toho, jak se Tylovi podařilo přenést záměr do slovesného materiálu, mj. na základě rozboru jeho postav, přičemž nedostatky spatřuje jak v jazyce, tak v kompozici a vztazích postav. Největší nespokojenost příznačně vyjadřuje, pokud jde o Tylův jazyk: „Jazyk český až na oblíbené novoty, jichž pochváliti nelze a na kterých jako schválně lpí skladatel, an již namnoze co vady dotknuty byly.“⁷⁴ Nejen jazykové novotářství, jemuž se v této době intenzivně brání v souvislosti se snahami o spisovnou moravštinu a slovenštinu,⁷⁵ nýbrž i ideová východiska jsou pak Jungmannovi základem známé kritiky Máchovy generace: v případě Sabinova *Hrobníka* zmiňuje sice „[s]loh dosti dobrý“, hovoří však o bezúčelné, neutěšitelné a neužitečné novele, dobré jen ke krátkému „rozpálení fantazie“.⁷⁶ Aniž je podobné práce nutné s Hýskem vnímat jako základ zvláštní Jungmannovy „školy“,⁷⁷ je nasnadě, že jeho autorita podporovala četné další dobové rozborů díla založené školsky na určení jeho ideje a ústředního ztvárnění, především však na představě domestikace žánrů zpracováním domácích námětů v pomyslné chrestomatii české literatury.⁷⁸

Přes tyto objektivizující, vcelku tradičně učenecké soudy o jednotlivých dílech, vyslovované s ohledem na hodnoty nesamozřejmého systému umění v češtině, resp. na jeho přesvědčivost a stabilitu, Jungmann na rozdíl od českých předchůdců význam děl relativizuje, tematizuje jejich místo v moderní době. Utvářenému kánonu tak dodává na německém základě dynamičtější ráz, než byl k dispozici např. v případě klasické češtiny Jana Nejedlého. Především u něho již vzory nevycházejí z vrcholné antiky, resp. humanismu, nýbrž z výrazových možností moderních jazyků.⁷⁹ Do kritiky „nemúzického“ humanismu a hledání novodobých českých bardů u něj přechází i zájem o literární minulost⁸⁰ v počinech jako spolupráci na Hankových *Starobylych*

⁶⁴ Viz podobně i Jungmannovu v zásadě účelovou argumentaci autoritami v polemice s Uhlovou *Bohemii* aj. Srov. také např. JUNGSMANN 1845, s. 36.

⁶⁵ JUNGSMANN 1845, s. 25, a též 1998, s. 68; 1948, s. 30, 58.

⁶⁶ Srov. opět DEHRMANN 2015; k Polákově skladbě IBRAHIM 2019.

⁶⁷ Viz JUNGSMANN 1820, s. LXVn.

⁶⁸ JUNGSMANN 1948, s. 150, 155.

⁶⁹ JUNGSMANN 1948, s. 153.

⁷⁰ Srov. DVOŘÁK 1980, s. 15n.

⁷¹ JUNGSMANN 1948, s. 153.

⁷² Srov. ovšem i JUNGSMANN 1823 s charakteristikou ódy Jana Hollého apod.

⁷³ C. p. ZELENÝ 1870, s. 349.

⁷⁴ ZELENÝ 1870, s. 350.

⁷⁵ JUNGSMANN 1948, s. 63, resp. [EMLER] 1883, s. 337.

⁷⁶ Srov. též Jungmannův vlastně tradičně vedený odsudek byronismu, resp. „pokažen[é] chut[i] v literatuře“ v *Zápisníku* (JUNGSMANN 1998, s. 80; viz též JUNGSMANN 1820, s. LVIII, resp. LXXXIV). Dále srov. ZELENÝ 1870, s. 350.

⁷⁷ HÝSEK 1914.

⁷⁸ Srov. např. výstavbu recenze BOSKOVIC 1828. Jungmannovské hodnocení současné literatury – s konstantami *Rukopis* a slovanské národní písně, resp. jejich ohlasy, „Petrarka svého národu“ Jan Kollár, M. Z. Polák ad. a s důrazem na časomíru – vystupuje i z Vinařického *Sur l'état présent de la littérature bohème* (1831), o němž Jungmann prohlásil, že „jest přepěkně psáno“ ([EMLER] 1883, s. 337).

⁷⁹ JUNGSMANN 1948, s. 87.

⁸⁰ JUNGSMANN? 1813, s. 47.

skládáních po německém vzoru.⁸¹ Aniž rozebírá vrcholný *Rukopis královédvorský* přímo jako básnické dílo,⁸² minulost mu přeče v *Historii literatury české* (1825) jako protějšku jeho chrestomatie otevírá příležitost promluvit o novém bohatství výrazových forem a hledat společný směr rozvoje: „Dokonalostí k první a nejpěknější periodě své [básnictví] v celosti se blíží, rozmanitostí [...] a hojností plodův všechny předešlé periody převyšuje. Mluva básnická, které náš jazyk téměř jako řecký schopen jest, rozvíjela se sice po celý ten věk, zvláště přičiněním Puchmayera; nejvíce ale nalezením starých českého básnictví památek, a známostí jinოსlovan-ských poetických děl vykvetla.“⁸³ Do uvedených napětí, podpory náročné tvorby a relativní diferenciacie literatury, avšak obav z „ničivě“, osobní či stranické kritiky,⁸⁴ která by mohla otrást hodnotou systému i literatury, lze konečně umístit také Jungmannovu stať *O klasičnosti literatury a důležitosti její* (1827), jež přetváří „klasičnost“ za vůdčí role národní filologie jako relativní veličinu do českého sociálního projektu hrochovské druhé fáze národního hnutí (literatura je jednak vymezena, aniž mají autoři povinnost trpně následovat starší vzory, naopak se sami mohou stát „klasiky“ i vedle autorů starých;⁸⁵ jednak i jazykově normativizována).⁸⁶

Kritika v dopisech a rozhovorech

Hlavním médiem profilující se literární kritiky 19. století byly zájmové časopisy, které nabízely otevřenou veřejnou diskusi založenou na argumentech, a Josef Jungmann jejich rozvoj aktivně podporoval. Zároveň dosud reálně hledal základní oporu v tradiční komunikaci, resp. v institucionálním rámci. Na jedné straně ve *Výměscích z prosodiky a metriky české* na počátku dvacátých let vyzýval k veřejné diskusi o literatuře: „[M]á-li kdo důležitou námitku, žádá se, aby ji v tomto spisu oznámil ráčil, a budou-li statečné důvody (mezi kterých ale pouhé *ano, ne, tak chci míti!* nebo nějaké řečnické či poetické podobenství, nebo dokonce nějaký šprým [...] nepočítáme), jakožto smluvce dotčeného míru vděčně vítán a vážen bude.“⁸⁷ Na straně druhé ovšem jako Dobrovský usiloval i nevěřejně o to, aby se stal jazykovou

autoritou pro mladé básníky; svůj kulturní program prosazoval ve školství a v počesťování vlasteneckých institucí ve vlastním duchu (mj. v rámci Spolku pro vědecké vzdělávání řeči a literatury české, resp. Matice české).⁸⁸ Zatímco dřív se odvolával k osobním autoritám, kupř. odůvodňoval svoji slovo tvorbu Horatiem⁸⁹ a časomíru německými autory,⁹⁰ a přetvářel je jako jejich kritik,⁹¹ odkazoval později jako filolog stále více k autoritativní roli „národních“ institucí: „[P]onevadž potřeba jest čistoty písemního jazyka českého, jest to věcí sboru (matičního) [...] pronést veřejně žádost, aby se sepsal *Brus českého jazyka* [...]. [K]do v staré literatuře takřka živ jest [...], od toho sami se učiti chceme. [...] Mluvím k obyčejným spisovatelům [...], aby aspoň hlavní panující chyby [...] znali [...], těm pomůcka [...] v Brusu dáti se zamýšlí.“⁹² Dál takto upevňoval svůj filologicko-básnický typ.

V závěrečné kapitole se v šíři těchto praktik – o zapojení Jungmanna do některých jako (re)konstrukce staročeských zpěvů je možné pouze spekulovat⁹³ – blíže soustředíme jen na literární kritiku v autorově rozsáhlé korespondenci. Jak uvádí Rainer Kolk, ve funkčně omezeně diferencovaných společenstvích 19. století, v nichž se uplatňovala diglosie, měly osobní komunikace v mezikulturních transferech významnou roli⁹⁴ a Jungmannovy aktivity to potvrzují. Tak *Nepředsudné mínění* rozeslal spisovatel roku 1804, dle svých slov, českým autorům, „aby každý své důvody na kterou mu libo stranu připsal, a sebe pro jednu neb druhou rozhodl, abychom se buď souhlasně většinou hlasů na něčem jistém usnesli“.⁹⁵ Dopisy pak ozřejmují, jak Jungmann postupoval ve sporu s autoritativním Dobrovským, ale i někdejší spolupracovníkem Nejedlým, s rysy zákulisního vyjednávání, jež byly vzdáleně bojovněji naladěným současníkům jako mladému P. J. Šafaříkovi.⁹⁶ Ukazují i jeho propojení k mladým autorům, zvláště Antonínu Markovi, s jejichž pomocí mohl svůj program tak jako Dobrovský dotvářet, přičemž se tu uchýlil k časopisům spíše v případech, kde by osobní komunikace či korespondence zřejmě byla komplikovaná.⁹⁷ Jeho dopisy Markovi obsahují četné praktické jazykové rady, otevřené ovšem také kompetencím partnera,⁹⁸

⁸¹ JUNGSMANN 1817, s. V–X.

⁸² Srov. JUNGSMANN 1822, a naopak zvláště MEINERT 1819.

⁸³ Srov. JUNGSMANN 1825, s. 494n, resp. ŠMAHELOVÁ 2011, s. 155.

⁸⁴ [EMLER] 1883, s. 511; srov. i SAUER 1983.

⁸⁵ JUNGSMANN 1948, s. 107.

⁸⁶ Srov. JUNGSMANN 1948, s. 103–104. K ideovým východiskům srov. NOVÁK 1910, HIKL 1911.

⁸⁷ JUNGSMANN 1821, s. 1–2.

⁸⁸ Srov. nadaci jako prostředek kultivace literatury namísto kritiky v JUNGSMANN – PRESL – PALACKÝ – KINSKÝ 1831. K trvalému Jungmannovu důrazu na instituce srov. např. [EMLER] 1882, s. 446.

⁸⁹ JUNGSMANN 1820, s. III n.

⁹⁰ Viz např. JUNGSMANN 1948, s. 91.

⁹¹ Srov. např. kritiku prozodických neznalostí Jana Kossakowského (JUNGSMANN 1958, s. 425). Vzhledem k tomu, že i hranice překladů a vlastních textů je plynulá, je třeba upravit pozorování Vladimíra Macury o Jungmannových kreativních překladech (MACURA 1995, s. 61) tak, že teprve začlenění textů do „národní“ literatury a jejich kanonizace umožnily tehdejšímu překladateli rozvinout novodobé distinkce autora, překladatele apod. (srov. inovace v JUNGSMANN 1845, s. 24n).

⁹² JUNGSMANN 1998, s. 61–62.

⁹³ Viz naposledy KŠICOVÁ 1995.

⁹⁴ KOLK 1994, s. 56; viz i BONAZZA 2012, s. 69–80; resp. KUSÁKOVÁ 2006, ŠMAHELOVÁ 2011, s. 123n.

⁹⁵ JUNGSMANN 1821, s. 1–2.

⁹⁶ Viz např. ČERNÝ 1890, s. 418; srov. SAK 2007, s. 115n.

⁹⁷ Srov. JUNGSMANN 1873.

⁹⁸ [EMLER] 1881, s. 528.

vliďně a povzbuďivě vypsáné. Ve věcech prozodických ovšem zjevně dominuje Jungmann.⁹⁹ Pisatel komentuje málo povzbuďivý rámeč, v němž se tato komunikace odehrává, mj. i předbřeznovou cenzuru („[c]elou tragedii Klicperovu [...] zavrhl[a] [...], protože se tam jeden zabil!“),¹⁰⁰ ale také vliv redaktorů a (auto)kontrolu diskuse: „Já neveliké štěstí mám v jeho spisu [tj. muzejním *Časopise* redigovaném Palackým]. [M]ou maličkost o klasičností tak mi ostříhal, že docela jiný cit v čtenáři působiti musí.“¹⁰¹ Recenzní kritika je tu vnímána často jako omezená osobními zájmy;¹⁰² běžnou praxí je neveřejné vyjednávání.¹⁰³

Zatímco část soudů o dílech v Jungmannově korespondenci je ryze pochvalných a slouží komunikaci s adresátem, případně se vztahuje k jazyku konkrétního díla, resp. podává informace o vlastenecké literatuře, jiné se zabývají celkem české literatury a obsahují hodnotové soudy. K prvnímu typu náležejí pochvaly Marka, jež jej zároveň podněcují k publikacím („Čechům jediný pokvete Marek. Ta balada Vaše [...] má mnoho, velmi mnoho dobrého, a zaslouží již tak, jak jest, aby se více Čechům do rukou dostala. Dovolíte tedy [...], abych ji do Hlasatele vtisknouti dal skrze P. Nejedlého, on bez toho od Vás něčeho očekává dle slíbení ode mne učiněného“).¹⁰⁴ Kritika je zde, jako i v případě Kollárově, zpravidla jazyková, vedená potřebou jasnosti díla, v dialogu s adresátem („Z prvních 4 veršů [5. sonetu *Slávy dcery*] nemohu jasný smysl vylouditi, ztletí = verglimmen; plapol = Flamme, Loderasache, potom jak ta opozicí aneb – aneb –“).¹⁰⁵ A ovšem, zasahuje do otázek prozodie. Obdobně cirkulují informace o rozšiřujícím se okruhu českojazyčných spisovatelů a dílech („Nějaký Hanka /fyziky posluchač/ má býti tak výborný český básník!! Však cenzura prý jeho nejnovější práce nepřijala“;¹⁰⁶ informace o nálezu *Rukopisu královédvorského*),¹⁰⁷ přičemž Jungmann také zde proti jiným demonstruje svoji filologickou autoritu (výtka germanismů v Svobodově překladu Schillerových *Loupežníků*).¹⁰⁸ Objevují se ovšem i úžeji literárněkritické soudy o autorech jako např. nadřazení „shakespaerovské[ho]“ V. K. Klicpery J. N. Štěpánkovi¹⁰⁹ či uznání pro Turinského *Angelinu*: „Mně líbo slyšeti, že se Vám Angelina líbí. Auktor její Turynský připravuje se k profesuře, a doufám mnoho od něho.“¹¹⁰

Jungmannova korespondence kromě těchto sdělení, která kompenzují nerozvinuté českojazyčné časopisy, motivují autory a spoluutvářejí podmínky pro jejich další rozvoj,

i bezprostředněji vyjadřuje jeho program. Sílí v ní zmíněné přesvědčení o zvláštním básnickém jazyce, o tom, že existuje „řeč poetická, sama sebou stojící, kteréž, kdo necítí a na snadě nemá, vždy pravého básniře daleký zůstává“.¹¹¹ Tento vyšší poetický jazyk založený na citech, resp. „přirozené“ řeči původních národů a jejich originálních i „klasických“ formách u Slovanů, vystupuje jako základ jeho celého lingvistického programu, jak jej Jungmann představuje proti Jiřímu Palkovičovi: „[B]ásniřský jazyk náš téměř jiný nemůže býti, než někomu zatmělejší, čehož mnohé příčiny mám snad i jiným známé. [...] Nemám-li uživati *vší zálohy* jazyka [...], tu nevím, co pojde z literatury naší.“¹¹² Výrazněji než v publicistice je tu vyjádřena i role básníků-filologů – svobodných, kde se drží organického jazyka – v obnově literatury: „[J]edině básníkům zůstaveno; 5000 veršů dle navržení Šafaříkova více zpraví než všecka pravidla, toliko báti se, aby nějaké dřevěné ucho také nám nechtělo pravidla kouti, [...] *hudba vždy musí býti zkušujícím kamenem*.“¹¹³ Nepřekvapivě Jungmann nejen v posudku Sabinova *Hrobníka*, ale také v korespondenci patří mezi rozhodné kritiky mladé generace třicátých let, pro niž je již relativní svoboda autora v sepětí se starší filologií a jejími kulturně-politickými horizonty nepřijatelná, a jež prosazuje zvláštní, diferencovaný systém poezie: „Právě čtu Mickiewicze 4. díl pařížského vydání. I v tom díle jeví schopnost básniřskou neobyčejnou, ale přepjatost a téměř šalenstvo ducha. Celý díl jest soptění žluči na Rusy. Škoda tak dobré hlavy.“¹¹⁴ „Postává v mladším dorostku nová strana, jak oni myslí geniální, jak já soudím, nedoučená. Ti vše, co psáno od Velesl[avína,] Komen[ského] a jiných podobných, za pedantické považují a za břemenné, osvobozují tedy sebe od těch pout a píší – jak umějí, s germanismy atd.“¹¹⁵

Závěrem: Jungmannova národněfilologická kritika literatury

Konstatovali jsme, že aspirací Josefa Jungmanna nebylo stát se literárním kritikem; symbolický „kapitál“ se v případě češtiny na počátku 19. století vztahoval velkou měrou ke státní tradici a jejím humanistickým hodnotám a v době nacionalizace vlasteneckých institucí hrála zásadní roli v jeho zpřístupňování přetvářející se národní filologie. Emancipace češtiny ovšem nabízela prostor i pro „obraznost“ básníků,

⁹⁹ [EMLER] 1882, s. 184.

¹⁰⁰ [EMLER] 1882, s. 459.

¹⁰¹ VRĚÁTKO 1880, s. 57.

¹⁰² Srov. i údajné podráždění části spisovatelů tím, že je Jungmann náležitě nedoceníl ve své *Historii* (ČERNÝ 1890, s. 422). Dále srov. [EMLER] 1883, s. 50.

¹⁰³ Viz např. VRĚÁTKO 1880, s. 57.

¹⁰⁴ [EMLER] 1881, s. 502, podobně s. 524 aj.

¹⁰⁵ VRĚÁTKO 1880, s. 42.

¹⁰⁶ [EMLER] 1881, s. 519.

¹⁰⁷ [EMLER] 1882, s. 178.

¹⁰⁸ [EMLER] 1882, s. 40.

¹⁰⁹ [EMLER] 1882, s. 447.

¹¹⁰ ČERNÝ 1890, s. 406.

¹¹¹ [EMLER] 1882, s. 520.

¹¹² [EMLER] 1882, s. 526.

¹¹³ [EMLER] 1882, s. 445.

¹¹⁴ [EMLER] 1883, s. 351.

¹¹⁵ VRĚÁTKO 1880, s. 210.

jejich společensky integrativní roli po vzoru bardů, a zásadním způsobem z nich mohla čerpat (autor o básnících uvažoval i jako o průkopnících slovanštiny po vzoru němčiny).¹¹⁶ Jungmann tak subverzivně usiloval o autoritu – národního – filologa, nadřazenou znalostí minulosti jednotlivým básníkům, a zároveň hledal moderní, relativně autonomní beletrii s „poetick[ou] mluv[ou]“ v češtině.¹¹⁷ Přetvářel tak i učeneckou, na obecný prospěch orientovanou literární kritiku.¹¹⁸ V tomto svém působení se Jungmann vyvíjel. Jestliže tíhl jako k modelu literatury ke chrestomatiím, působil jak v jazykové kritice,¹¹⁹ tak i ve vymezení básnických žánrů aj. zprvu méně schematicky než jeho vzor Pöhlitz.¹²⁰ A jestliže důrazně prosazoval časoměrnou prozódii, přece připouštěl různé systémy.¹²¹ Od třicátých let však Jungmann systém stabilizoval. Proto i reagoval na Mickiewiczovu výtku české literatury jako filologické a tuto svoji roli v jejím rozvoji důrazně hájil: „Čech v stavu svém nynějším, leda že jazyk svůj pilně zpytuje, správně psáti nemůže.“¹²² Jazyk, zprostředkovaný národními filology, tematizoval jako základ básnictví také nepřímě, hovořil o tom, že v případě češtiny „[p]ěvcovi sám se řadí volně do verše“.¹²³ Vyzvedal roli a národní „kapitál“ malého – českého – spisovatele, který proti „módním“, komerčním protějškům ve velkých národech může povznést znevýhodněné a cele se oddat prostřednictvím „vzdělávání jazyka a literatury“ „lidskosti a mravní dobrotě“.¹²⁴ Ještě po Havlíčkově kritice *Posledního Čecha* volal po tom, aby se jednalo o „kritiky poučující“. Kdysi vítané časopisy vnímal jako rozbujelá a upozorňoval, že děl, která si kritiku vskutku zaslouží, je málo.¹²⁵

Do chrestomatie druhého vydání *Slovesnosti* Jungmann mimoto zařadil *Slovo o filologii* J. P. Koubka, jež ideál široce pojaté filologie jako autority kritiky vyjadřovalo na základě eseje Karola Fryderyka Libelta *Filologia, filozofia i matematyka, uważane jako zasadnicze umiętności naukowego wychowania* (Filologie, filozofie a matematika považované za základní dovednosti vědeckého vzdělání):¹²⁶ filologie, definovaná dle představy Augusta Boeckha z počátku století, je tu jednou ze základních disciplín a vyznačuje se – proti potenciálně vykořeněným básníkům – „obnovením“, převodem národního z minulosti do moderní doby.¹²⁷ Tato věda, jež v národních podobách „chrání všecky [...] dosavad z klasické dávnověkosti známé plody lidského umu, drží ve své ruce klíč k jich srozumění, odděluje lež od pravdy a doplňuje zlomky čili fragmenty“,¹²⁸ je tedy stejně zásadní jako na ní založená gramatika, hermeneutika a nejvyšší kritika. Obnova

díla do původního stavu je záležitostí prvotního významu – obnovy národní literatury a národa z otisku ve staré literatuře.¹²⁹ Filologie je zde ovšem nadřazena filozofii a estetice také tím, že si netvoří ideály abstraktní, ale „odkrývá [...] pravidla z děl uměleckých ze starožitnosti [...] a měřidlem tohoto, z geniálních útvarů sňatého ideálu každé dílo krásných umění měří“.¹³⁰ Jungmannova pozice je v daném případě, podobně jako jinde, méně systematická a praktičtější než v Libeltově práci. I v podobných zrcadlech, kterými chtěl svoji chrestomatii české literatury podpořit, ovšem vystupuje vedle Jungmannovy role při etablování národní literatury i jeho klesající význam pro mladé, evropsky situované české autory třicátých a čtyřicátých let, pro něž byly uzavřený model české literatury a jeho autority nepřijatelné.

Seznam použité literatury:

- ANONYM 1812:** [ANONYM.] *Zuschrift an den Herrn Recensenten des vom Prof. Hr. Joh. Nagedly übersetzten Numa Pompilius im 9. Häfte 1811. Annalen für Literatur und Kunst in dem österreichischen Kaiserthum*, 1812, s. 424–427.
- BONAZZA 2012:** BONAZZA, Sergio. *Der Briefwechsel und Schlüsselfragen der Slavistik. Slavica litteraria* 15, 2012, Supplementum 2, s. 69–80.
- BOSKOVIC 1828:** BOSKOVIC, L. [Pilnáček, Jan.] [Rec.] *Soběslav, tragödie ve čtveru jednání. Časopis Společnosti Vlastenského museum v Čechách* 2, 1828, č. 4, s. 120–139.
- CASANOVA 2012:** CASANOVA, Pascale. *Světová republika literatury*. Praha: Karolinum, 2012.
- ČENSKÝ 1875:** ČENSKÝ, Ferdinand (ed.). *Z dob našeho probuzení. Sbirka přátelských dopisů*. Praha: Fr. A. Urbánek, 1875.
- ČERNÝ 1890:** ČERNÝ, Jan M. *Josefa Jungmanna listy k Vojtěchu Karešovi aj. Časopis Musea Království českého* 64, 1890, s. 100–115, 405–423.
- DEHRMANN 2015:** DEHRMANN, Mark-Georg. *Studierte Dichter. Zum Spannungsverhältnis von Dichtung und philologisch-historischen Wissenschaften im 19. Jahrhundert*. Berlin – München – Boston: De Gruyter, 2015.
- DENGLER 2003:** DENGLER, Walter. *Johann Christoph Adelungs Sprachkonzeption*. Frankfurt am Main et al.: Peter Lang, 2003.
- DOBIÁŠ 2012:** DOBIÁŠ, Dalibor. *Počátkové českého básnictví a německá metrika. Česká literatura* 60, 2012, s. 355–367.

¹¹⁶ „Nebude to ovšem bez násilného hřmotu Gotšedů českých, zvláště Nejedlého et Compagnie“ (VRŤÁTKO 1880, s. 44).

¹¹⁷ JUNGSMANN 1821, s. 3.

¹¹⁸ Srov. jeho odmítnutí ničivé „strann[é]“ kritiky F. M. Klácela jako nebasnického zjevu Jakubem Malým (HAVEL 1973/1974, s. 20).

¹¹⁹ HIKL 1911, s. 424.

¹²⁰ HIKL 1911, s. 446; srov. i ŠIDÁK 2022, s. 25n.

¹²¹ Např. JUNGSMANN 1948, s. 82n.

¹²² JUNGSMANN 1845, s. 29.

¹²³ JUNGSMANN 1845, s. 28; zvýrazňujeme my.

¹²⁴ Také tato argumentace se u Jungmanna objevila v kritice lipských Židů prvně už na samém začátku 19. století (JUNGSMANN 1948, s. 46). Srov. dále také JUNGSMANN 1845, s. 27, 28.

¹²⁵ HAVEL 1974, s. 20.

¹²⁶ Srov. LIBELT 1838–1839, resp. KOUBEK 1840; JUNGSMANN 1845, s. 366–375.

¹²⁷ KOUBEK 1840, s. 259.

¹²⁸ KOUBEK 1840, s. 263.

¹²⁹ KOUBEK 1840, s. 265.

¹³⁰ KOUBEK 1840, s. 267.

- DOBIÁŠ 2024:** DOBIÁŠ, Dalibor. Die Anfänge der modernen tschechischen Dichtung im Spiegel der Rezensionskritik. *Germanoslavica* 35, 2024, č. 1, s. 73–97.
- DOBIÁŠ – SMYČKA 2021:** DOBIÁŠ, Dalibor – SMYČKA, Václav (ed.). *Počátky literární kritiky v českých zemích (1770–1805)*. Praha: Akropolis, 2021.
- DOBROVSKÝ 1805:** [DOBROVSKÝ, Josef.] [Rec.] Chrám gnídký, d. i. der Tempel von Gnidus... *Annalen der Literatur und Kunst in den Österreichischen Staaten* [4], 1805, č. 1, Januar, s. 60–62.
- DVOŘÁK 1980:** DVOŘÁK, Jaromír. K počátkům literárněkritické činnosti Františka Palackého, *Tradice a současnost*. Ostrava: Profil, 1980, s. 13–18.
- EMLER 1881:** EMLER, Josef (ed.). Listy Josefa Jungmanna k Antonínovi Markovi. *Časopis Musea království Českého* 55, 1881, s. 499–530.
- EMLER 1882:** EMLER, Josef (ed.). Listy Josefa Jungmanna k Antonínovi Markovi. *Časopis Musea království Českého* 56, 1882, s. 26–44, 161–184, 445–476.
- EMLER 1883:** EMLER, Josef (ed.). Listy Josefa Jungmanna k Antonínovi Markovi. *Časopis Musea království Českého* 57, 1883, s. 45–59, 330–353, 496–512.
- HAVEL 1973/1974:** HAVEL, Rudolf (ed.). Ze vzájemné korespondence Josefa Jungmanna a Antonína Marka. *Literární archiv. Sborník památníku národního písemnictví*, č. 8–9, 1973/1974, s. 5–34.
- HIKL 1911:** HIKL, Karel. Jungmannova „Slovesnost“ a její předlohy. *Listy filologické* 38, 1911, s. 207–219.
- HLOBIL 2004:** HLOBIL, Tomáš. Pražské univerzitní přednášky z estetiky a poetiky Augusta Gottlieba Meißnera podle zápisků Josefa Jungmanna. *Česká literatura* 52, 2004, s. 466–484.
- HROCH 1999:** HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence*. Praha: Mladá fronta, 1999.
- HÝSEK 1914:** HÝSEK, Miloslav. Jungmannova škola kritická. *Listy filologické* 41, 1914, s. 230–270, 350–372, 442–450.
- IBRAHIM 2019:** IBRAHIM, Robert. Srovnání Vznešenosti přirozenosti a Vznešenosti přírody M. Z. Poláka. *Česká literatura* 57, 2019, s. 651–682.
- CHEMELNSKÝ 1837:** CHEMELNSKÝ, Josef Krasoslav. Slovo o kritice. *Časopis Českého museum* 11, 1837, s. 263–279.
- JAKUBEC 1902:** JAKUBEC, Jan. Josef Jungmann básník a publicista. Jungmannova škola. In: HANUŠ, Josef et al. *Literatura česká 19. století* 1. Praha: Jan Laichter, 1902, s. 542–632.
- JEŘÁBEK 1959:** JEŘÁBEK, Dušan. *Vítězslav Hálek a jeho úloha ve vývoji české literární kritiky 19. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959.
- JUNGMANN 1813:** J[UNGMANN?], J[osef]. Literatura českého básnictví. *Prvotiny pěkných umění*, 1813, č. 12, s. 47.
- JUNGMANN 1817:** JUNGMANN, Jo[zef]. Předmluva. In: HANKA, Václav (ed.). *Starobylá Skládanie. Památka XIII. a XIV. věku z nejvácnějších rukopisov vydaná*. Praha: Bohumil Ház, 1817, s. V–X.
- JUNGMANN 1820:** JUNGMANN, Josef. *Slovesnost aneb Zbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu*. Praha 1820.
- JUNGMANN 1821:** JUNGMANN, Josef. Výměsky z prosodiky a metriky české. *Krok*, 1821, 1. díl, 2. sv., s. 1–32.
- JUNGMANN 1822:** JUNGMANN, Josef. Rukopis kralodvorský. *Dobroslav* 3, 1822, sv. 2, s. 27–35, 38–39.
- JUNGMANN 1823:** JUNGMANN, Josef. Poznamenání. *Krok* 1, 1823, sv. 4, s. 18–19.
- JUNGMANN 1825:** JUNGMANN, Josef. *Historie literatury české aneb Soustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, osvícení a jazyka*. Praha 1825.
- JUNGMANN 1836:** JUNGMANN, Josef. *Slovník česko-německý* 2. K–O. Praha: Josefa, vdova Fetterlová, 1836.
- JUNGMANN 1837:** JUNGMANN, Josef. *Slovník česko-německý* 3. P–R. Praha: Josefa, vdova Fetterlová, 1837.
- JUNGMANN 1838:** JUNGMANN, Josef. *Slovník česko-německý* IV. S–U. Praha: Josefa, vdova Fetterlová, 1838.
- JUNGMANN 1845:** JUNGMANN, Josef. *Slovesnost aneb Náuka o výmluvnosti prosaické, básnické i řečnické se sbírkou příkladů v nevázané i vázané řeči*. Praha: České museum, 1845.
- JUNGMANN 1873:** JUNGMANN, Josef. Slavěnka Slavinovi. *Sebrané drobné spisy* 2, Praha: I. J. Kober, 1873, s. 22–23.
- JUNGMANN 1948:** JUNGMANN, Josef. *Boj o obrození národa*. Praha: Kosek, 1948.
- JUNGMANN 1958:** JUNGMANN, Josef. *Překlady* 2. Praha: SNKLHU, 1958.
- JUNGMANN 1998:** JUNGMANN, Josef. *Zápisky*. Praha: Budka, 1998.
- JUNGMANN – PRESL – PALACKÝ – KINSKÝ 1831:** JUNGMANN, Josef–PRESL, Jan Svat[opluk]–PALACKÝ, Frant[išek] – KINSKÝ, Rudolf kníže. Vlastencům národní literatury naší milovným. *Časopis Českého museum* 5, 1831, sv. 1, s. 117–118.
- KOLK 1994:** KOLK, Rainer. Liebhaber, Gelehrte, Experten. Das Sozialsystem der Germanistik bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts. In: Fohrmann, Jürgen – Voßkamp, Wilhelm (ed.). *Wissenschaftsgeschichte der Germanistik im 19. Jahrhundert*. Stuttgart – Weimar: J. B. Metzler, 1994, s. 48–114.
- KOUBEK 1840:** KOUBEK, Jan Pravoslav. Slovo o filologii. *Vlastimil* 1, 1840, sv. 2, s. 254–268.
- KREJČOVÁ 2010:** KREJČOVÁ, Iva. Rukopis kralodvorský a ohlas Písně o Nibelunzích. *Česká literatura* 58, 2010, s. 425–443.
- KŠICOVÁ 1995:** KŠICOVÁ, Danuše. Skryté souvislosti Slova o pluku Igorově a RKZ. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*, D, řada literárněvědná, 1995, č. 44, s. 15–22.
- KUSÁKOVÁ 2006:** KUSÁKOVÁ, Lenka. Korespondence jako aktivní činitel literárního života v období národního obrození. *Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví*, č. 38, 2006, s. 235–258.
- LAISKE 1973/1974:** LAISKE, Miroslav. Bibliografie Josefa Jungmanna. Dílo – korespondence – hlavní literatura. *Literární archiv. Sborník památníku národního písemnictví*, č. 8–9, 1973/1974, s. 137–196.
- LIBELT 1838–1839:** LIBELT, Karol Fryderyk. Filologia, filozofia i matematyka, uważane jako zasadnicze umiejętności naukowego wychowania. *Tygodnik Literacki* 1, 1838,

č. 17, s. 131–132, č. 18, s. 142–143, č. 19, s. 147–148, č. 20, s. 156, č. 27, s. 214, č. 28, s. 219–221, č. 29, s. 228, č. 31, s. 245–246, č. 33, s. 261–262, č. 34, s. 269–270, č. 35, s. 277–278, č. 36, s. 285–286; 2, 1839, č. 13, s. 101–102, č. 14, s. 109–110, č. 15, s. 117–118, č. 16, s. 126–127.

LOUŽIL 1974: LOUŽIL, Jaromír. Bohemia Aloise Uhla a Antiboheemia Josefa Jungmanna. *Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví*, č. 8–9, 1974, s. 53–78.

MACURA 1995: MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H&H, 1995.

MARTUS 2007: MARTUS, Steffen. *Werkpolitik. Zur Literaturgeschichte kritischer Kommunikation vom 17. bis ins 20. Jahrhundert*“ präsentiert Studien zu Klopstock, Tieck, Goethe und George. Berlin: De Gruyter, 2007.

MEINERT 1819: MEINERT, Joseph Georg. Über die Königinhofer Handschrift. *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* 10, 1819, č. 1, s. 1–4; č. 2, s. 7–8.

NOVÁK 1903: NOVÁK, Arne. Klopstockův vliv na poesii českého obrození. *Listy filologické* 30, 1903, s. 205–213.

NOVÁK 1910: NOVÁK, Arne. Jungmannův článek o klasičnosti v literatuře. *Listy filologické* 37, 1910, s. 110–125.

PALACKÝ 1911: PALACKÝ, František. *Korrespondence a zápisky 3, Korrespondence z let 1816–1826*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1911.

PALACKÝ – MACHÁČEK 1968: PALACKÝ, František – MACHÁČEK, Simeon Karel. *Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen. Dějiny české slovesnosti*. Ostrava: Profil, 1968.

PÖLITZ 1804: PÖLITZ, Karl Heinrich Ludwig. *Allgemeine deutsche Sprachkunde, logisch und ästhetisch begründet*. Leipzig 1804.

PÖLITZ 1805: PÖLITZ, Karl Heinrich Ludwig. *Practisches Handbuch zur statarischen und kursorischen Lectüre der deutschen Klassiker* 3. Leipzig: Schwickertscher Verlag, 1805.

PÖLITZ 1806: PÖLITZ, Karl Heinrich Ludwig. *Practisches Handbuch zur statarischen und kursorischen Lectüre der deutschen Klassiker* 4. Leipzig: Schwickertscher Verlag, 1806.

PUCHMAJER 1802: PUCHMAJER, Antonín Jaroslav. Příklad k Prozodii České. In: idem (ed.). *Nové Básně*. Praha 1802, s. 1–32.

PUCHMAJER 1804: PUCHMAJER, Antonín Jaroslav. *Chrám Gnídký. Báseň*. Praha 1804.

RICHTER 2010: RICHTER, Sandra. *A History of Poetics. German Scholarly Aesthetics and Poetics in International Context, 1770–1960*. Berlin – New York: De Gruyter, 2010.

SAK 2007: SAK, Robert. *Josef Jungmann. Život obrozence*. Praha: Vyšehrad, 2007.

SAUER 1983: SAUER, Werner. Von der „Kritik“ zur „Positivität“. Die Geisteswissenschaften in Österreich zwischen josephinischer Aufklärung und französischer Restauration. In: Schnedel-Bubeniček, Hanna (ed.). *Vormärz. Wendepunkt und Herausforderung. Beiträge zur Literaturwissenschaft und Kulturpolitik in Österreich*. Wien – Salzburg: Geyer-Editio, 1983, s. 17–46.

SCHMIDT 1989: SCHMIDT, Siegfried J. *Die Selbstorganisation des Sozialsystems. Literatur im 18. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1989.

STACH 1805: ST[ACH], V[áclav]. *Starý veršovec pro rozumnou kratochvíli*. Praha 1805.

SVOBODA 1957: SVOBODA, Karel. *Antika a česká vzdělanost od obrození do první války světové*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1957.

ŠAFÁRIK – PALACKÝ 1961: ŠAFÁRIK, Pavel Jozef – PALACKÝ, František. *Počátkové českého básnictví obzvláště prozodie*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1961.

ŠIDÁK 2022: ŠIDÁK, Pavel. Jungmannova Slovesnost jako genealogie. *Slovo a smysl* 40, 2022, s. 13–45.

ŠMAHELOVÁ 2011: ŠMAHELOVÁ, Hana. *V síti dějin literatury národního obrození*. Praha: Karolinum, 2011.

VLČEK 1917: VLČEK, Jaroslav (ed.). *Almanahy Antonína Jaroslava Puchmajera* 1. Praha: Česká akademie, 1917.

VODIČKA 1954: VODIČKA, Felix. Stanovisko J. Dobrovského k překladu Numy Pompilia od Jana Nejedlého. *Česká literatura* 2, 1954, s. 82–89.

VODIČKA 1958: VODIČKA, Felix. *Cesty a cíle obrozené literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1958.

VRĚTÁTKO 1880: VRĚTÁTKO, A[ntonín] J[aroslav]. Dopisy Josefa Jungmanna k Janu Kollárovi. *Časopis Musea Království českého* 54, 1880, s. 38–59, 196–218.

ZELENÝ 1873: ZELENÝ, Václav. *Život Josefa Jungmanna*. Praha 1873.

| Dalibor Dobiáš

Ústav pro českou literaturu AV ČR

Na Florenci 3

110 00 Praha 1